

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ

Панов Микола Іванович,
доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального права № 2,
Національний юридичний університет
імені Ярослава Мудрого,
академік НАПрН України, Україна, м. Харків
e-mail: criminallaw2v@gmail.com
ORCID 0000-0002-6323-6489

doi: 10.21564/2414–990x.149.202255
УДК 343.2.01:164.2

НАУКОВІ ПОНЯТТЯ І ЮРИДИЧНА ТЕРМІНОЛОГІЯ ТА ЇХ РОЛЬ У КРИМІНАЛЬНОМУ ЗАКОНОТВОРЕННІ

Статтю присвячено аналізу наукових понять і юридичної термінології кримінального законодавства, виявленню їх взаємозв'язку і ролі у законотворчій діяльності з розробки і прийняття якісних за формою і досконалих за змістом законів про кримінальну відповідальність. Розглянуто логічну структуру кримінально-правових понять (зміст і обсяг) та їх різні види: видові, родові, оціночні поняття і категорії як фундаментальні поняття права; розроблено основні правила і особливості їх визначення і закріплення в тексті закону. Сформульовано основні вимоги (параметри якості), що висувуються до юридичних термінів і за допомогою яких у законі про кримінальну відповідальність позначаються правові поняття, що становлять зміст правових норм, юридичних конструкцій та інших нормативно-правових утворень – складових елементів цього закону. Викладено пропозиції щодо вдосконалення форми і змісту кримінального законодавства.

Ключові слова: закон про кримінальну відповідальність; кримінальне правотворення; поняття кримінального права; категорії кримінального права; визначення понять кримінального права; термінологія кримінального закону.

Панов Н. И., доктор юридических наук, профессор, заведующий кафедрой уголовного права № 2, Национальный юридический университет имени Ярослава Мудрого, академик НАПрН Украины, Украина, г. Харьков.
e-mail: criminallaw2v@gmail.com ; ORCID 0000-0002-6323-6489

Научные понятия и юридическая терминология и их роль в уголовном законодательстве

Статья посвящена анализу научных понятий и юридической терминологии уголовного законодательства, выявлению их взаимосвязи и роли в законотворческой деятельности по разработке и принятию качественных по форме и совершенных по содержанию законов об уголовной

ответственности. Рассмотрена логическая структура уголовно-правовых понятий (содержание и объем) и различные их виды: видовые, родовые, оценочные понятия и категории как фундаментальные понятия права; разработаны основные правила их определения и закрепления в тексте закона. Сформулированы основные требования (параметры качества), предъявляемые к юридическим терминам, с помощью которых в законе об уголовной ответственности обозначаются правовые понятия, составляющие содержание правовых норм, юридических конструкций и иных нормативно-правовых образований – составляющих элементов этого закона. Изложены предложения, направленные на совершенствование формы и содержания уголовного законодательства.

Ключевые слова: закон об уголовной ответственности; уголовное правотворчество; понятие уголовного права; категории уголовного права; определение понятий уголовного права; терминология уголовного закона.

Актуальність теми. Якість і визначеність закону про кримінальну відповідальність значною мірою залежать від розробленості понять та досконалості юридичної термінології, що застосовується в тексті закону при формулюванні кримінально-правових заборон і приписів у його нормах, юридичних конструкціях, презумпціях та інших нормативно-правових утвореннях – елементах змісту закону. Першорядне значення тут мають кримінально-правові поняття, під якими розуміються логіко-юридичні утворення, які відображають і фіксують у своєму змісті загальні (типові) суттєві ознаки, властиві певному класу (виду) об'єктів (явищ) реальної дійсності (головним чином – суспільно небезпечним діянням і покаранням за них), що підлягають кримінально-правовому регулюванню і відображенню в змісті закону. Розглянуто логічну структуру понять (зміст і обсяг) та їх види: видові, родові, оціночні поняття і категорії (як фундаментальні поняття кримінального права), з'ясована їх роль у кримінальному законотворенні, здійснено аналіз особливостей визначення кримінально-правових понять і формулювання кримінально-правових дефініцій.

Термінологія кримінального закону визначається як система юридичних термінів – особливих знакових мовних одиниць, за допомогою яких у тексті закону описуються (фіксуються) ознаки понять, що становлять зміст структурних елементів закону: кримінально-правових норм, юридичних конструкцій, презумпцій, інститутів, інших нормативно-правових утворень. Термін кримінального права трактується як слово або сполучення слів (словосполучення), які чітко визначають відповідні поняття, що становлять зміст кримінально-правових норм або інших структурних елементів кримінального закону. Досліджено роль термінів у розкритті змісту понять, визначені і закріпленні їх у тексті закону. Встановлені вимоги (параметри) якості, яким мають відповідати терміни, що застосовуються при визначенні кримінально-правових заборон і приписів у змісті закону про кримінальну відповідальність. Розглянуто типові порушення цих вимог, що мають місце в законотворчій діяльності, сформульовано пропозиції, спрямовані на удосконалення форм і змісту кримінального законодавства.

Виклад основного матеріалу. Кримінальне законодавство України – у формі Кримінального кодексу України (далі – КК України) – має своїм завданням правове забезпечення охорони прав і свобод людини і громадянина,

власності, громадського порядку та громадської безпеки, довкілля, конституційного устрою України від злочинних посягань, забезпечення миру і безпеки людства а також запобігання злочинам (ч. 1 ст. 1 КК України). Для цього КК України визначає, які суспільно небезпечні діяння є злочинами та які покарання застосовуються до осіб, що їх вчинили (ч. 2 ст. 1). При цьому злочинність суспільно небезпечних діянь, а також їх караність та інші кримінально-правові наслідки визначаються тільки в нормах КК України (ч. 3 ст. 3). Надто важливе значення має і законодавче рішення, згідно з яким перелік і обсяг суспільно небезпечних діянь, що визначені КК України злочинами, а також об'єктивних і суб'єктивних ознак, їм властивих і передбачених у відповідних статтях КК України, є вичерпними і розширювальному тлумаченню не підлягають (ч. 1 ст. 2) з одночасною заборонаю застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (ч. 4 ст. 3). Указані доктринальні принципові положення кримінального права, що визначають сутність і зміст останнього, виступають важливими гарантіями дотримання принципів верховенства права та законності при застосуванні норм кримінального законодавства, реалізації кримінальної відповідальності та призначення справедливого покарання особам, визнаним обвинувальним вироком суду винними у вчиненні злочину.

З урахуванням особливостей указаних завдань і специфічних засобів їх здійснення до цієї галузі законодавства висувуються особливі й підвищені вимоги. Це означає, зокрема, що кримінально-правові норми, юридичні конструкції, презумпції, фікції, інші нормативно-правові утворення як елементи змісту закону про кримінальну відповідальність мають бути досконалими, вирізнятися високим рівнем формальної визначеності, забезпечувати достатньо чітке і повне формулювання в законі кримінально-правових заборон і приписів, визначення в ньому точних складів злочинів, характеризуватися неухильним додержанням законів і положень формальної логіки та сучасних правил законодавчої техніки.

Особливо важливу роль у системі вимог (параметрів), що ставляться до якості закону про кримінальну відповідальність, відіграють кримінально-правові поняття і юридична термінологія, що є елементами змісту закону про кримінальну відповідальність: його норм, юридичних конструкцій, інших нормативно-правових утворень, і при цьому значною мірою впливають як на форму, так і на зміст та досконалість цього закону в цілому [1, с. 57]. У формальній логіці поняття трактують як одну із основних форм мислення, яка є результатом узагальнення і виділення деякої множини (класу, виду) предметів або явищ об'єктивної дійсності за загальними (типовими) та суттєвими їх ознаками, якими вони відрізняються від інших явищ [2, с. 91; 3, с. 105–108; 4, с. 456–460]. Виходячи з цього, під *поняттями кримінального права слід розуміти логіко-юридичні утворення*, які відображають і фіксують суттєві загальні (типові) ознаки об'єктів (явищ) певного класу (виду) реальної дійсності, що належать до сфери злочинів і покарань, – основних елементів кримінального права – якими вони відрізняються від інших об'єктів (явищ). Ознаки вказаних

понять відображають як фактичні, так і соціальні (суспільну небезпечність) та юридичні властивості вказаних явищ, що належать до предмета регулювання кримінального права як публічної галузі права. Тим самим ці поняття суттєво відрізняються від понять іншої галузевої належності. Їх особливість також полягає в тому, що більшість із них набувають офіційного та формалізованого (офіційно-правового) закріплення у вербальній (словесній) формі в чинному праві як елементи кримінально-правових норм у тексті закону про кримінальну відповідальність і визначення у відповідних статтях КК України. Формування понять кримінального права здійснюється, по-перше, на підставі *аналізу об'єкта пізнання* – деякої множини об'єктів (явищ) одного і того ж класу (виду) – суспільно небезпечних діянь і покарань за них шляхом виявлення та виокремлення суттєвих загальних ознак, притаманних усьому їх класу (виду) з одночасним абстрагуванням (відволіканням) від другорядних (несуттєвих) ознак. По-друге, на підставі синтезу узагальнюються і об'єднуються суттєві загальні ознаки об'єктів (явищ) і іманентно властиві (притаманні) цьому класу об'єктів (явищ) та фіксуються (закріплюються) у структурі поняття в словесній формі.

Логічна структура понять кримінального права складається зі змісту й обсягу як важливих та обов'язкових показників тих об'єктів (явищ) реальної дійсності (об'єктивного світу), що відображаються й узагальнюються у понятті. *Зміст поняття* становить вичерпна система (упорядкована та обмежена сукупність) суттєвих загальних й обов'язкових ознак, що органічно притаманні відповідному класу (виду) об'єктів (явищ) реальної дійсності в сфері кримінально-правового регулювання і якими вони відрізняються від інших. *Обсяг цього поняття* – це деяка множина всіх об'єктів (явищ) кримінально-правового характеру одного й того самого класу (виду), які передбачені у понятті (охоплюються ним) і є носіями ознак, що становлять зміст цього поняття [5, с. 34–36; 6, с. 55–57]. Обсяг і зміст поняття перебувають у тісному зв'язку й утворюють у своїй єдності ідеалізований («мислений») *об'єкт* або ж *предмет поняття* [3, с. 129]. Цей об'єкт (предмет) поняття в ідеалізованому і узагальненому вигляді відображає суттєві риси об'єктів (явищ) реальної дійсності у сфері кримінального права, лежить в основі встановлення назви (імені) поняття, а тому має важливе значення для логіко-лінгвістичного визначення кримінально-правових норм у тексті закону, до змісту яких ці поняття належать.

Усі поняття кримінального права залежно від обсягу об'єктів (явищ), що в них узагальнюються і відображаються, поділяються на видові і родові. *Видові поняття* відображають узагальнені, основні суттєві ознаки деякої множини об'єктів (явищ) одного й того самого виду (класу, типу) [4, с. 53]. У кримінальному праві ці поняття становлять, за загальним правилом, зміст диспозицій норм Особливої частини кримінального права та юридично закріплюються у статтях (частинах статей) Особливої частини КК України. У диспозиціях цих статей відображається переважно лише один узагальнений вид (тип) суспільно небезпечної поведінки особи – діяння (дії чи бездіяльності), що визнається злочином, наприклад, крадіжка (ст. 185 КК України), грабіж (ст. 186 КК України),

шахрайство (ст. 190 КК України) та ін. В інших випадках видове поняття охоплює два чи більше (в альтернативі) однотипних актів суспільно небезпечної поведінки (діянь), що посягають на єдиний для них об'єкт злочину, мають суттєві ознаки схожості (навіть певного збігу за суттєвими і основними ознаками), а тому належать до одного й того ж «узагальненого» класу (виду) діянь, що і є підставою для об'єднання їх в одному (єдиному) видовому понятті. Внаслідок цього за подібні діяння кримінальна відповідальність встановлюється в одній кримінально-правовій нормі, наприклад, бандитизм (ст. 257 КК України), привласнення, розтрата майна або заволодіння майном шляхом зловживання службовим становищем (ст. 191 КК України), умисні тяжкі тілесні uszkodження (ст. 121 КК України) тощо.

Як результат абстрагування (відволікання) від несуттєвих ознак явищ (об'єктів) одного і того ж виду (класу, типу) виокремлюються узагальнення основних суттєвих ознак, *видові поняття* є достатньо точними, чітко, з необхідною повнотою і, як правило, вичерпно визначають в узагальнених ознаках, що становлять зміст цих понять, суттєві риси об'єктів (явищ) реальної дійсності, що відображаються у словесній формі у змісті цих понять. Останні, безумовно, слугують особливими логіко-юридичними засобами (інструментарієм) формулювання заборон і приписів, що становлять зміст кримінально-правових норм, визначених у статтях Особливої частини КК України щодо певних суспільно небезпечних діянь, вчинення яких означає порушення вказаних заборон та/або приписів і тому визнаються законодавцем злочинами. Отже, основним призначенням кримінально-правових норм, закріплених у статтях Особливої частини КК України, і видових понять, що становлять їх зміст, є детальна і безпосередня регламентація в законі кримінальної відповідальності за вчинення суспільно небезпечних діянь певного виду (класу, типу): крадіжок, шахрайств, згвалтувань тощо, які визнані злочинами.

Родові поняття відображають узагальнені суттєві ознаки явищ (об'єктів) широкого за обсягом класу, на рівні роду, до змісту якого входять інші класи (явища), що є видами цього роду [4, с. 519; 7, с. 282]. У кримінальному праві родові поняття досить широкі за обсягом, становлять переважно зміст норм-приписів та інститутів Загальної частини кримінального права, у яких викладені загальні положення цієї галузі права, що мають забезпечити застосування норм Особливої частини КК, які встановлюють кримінально-правові заборони вчинення суспільно небезпечних діянь, що визнані в них злочинами. Вони впливають на кримінально-правове регулювання (у сфері визнання суспільно небезпечних діянь кримінально-протиправними і караними) опосередковано, головним чином через систему видових понять, визначених у нормах Особливої частини кримінального законодавства. Родові поняття, як правило, здійснюють регулятивний вплив на кримінально-правові відносини не безпосередньо, а опосередковано – через зміст і обсяг видових понять, що становлять зміст норм Особливої частини кримінального закону. У зв'язку з цим видається недоцільною регламентація кримінальної відповідальності в нормах

Особливої частини КК України за окремі (конкретні) суспільно небезпечні діяння шляхом використання родових понять. Визначення за їх допомогою в нормах Особливої частини КК України кримінально-протиправних діянь могло б перетворити кримінально-правові норми в аморфні, надто широкі за обсягом і недостатньо визначені за змістом нормативно-правові утворення. Загалом це суперечило б сучасним тенденціям розвитку кримінального законотворення, домінуюче значення серед яких має принцип оптимального співвідношення абстрактного і конкретного, що надає можливість уникати надто казуїстичних і водночас надмірно узагальнених (генералізованих) формулювань дефініцій в законі. Родові поняття, як більш широкі за обсягом, у порівнянні з видовими є «підпорядковуваними», а видові – «підпорядкованими». Між ними за змістом та обсягом існують відносини субординації, у яких визначальну роль мають родові поняття. У зв'язку з цим норми Загальної та Особливої частин кримінального права мають перебувати у відносинах координованості, логічної узгодженості, причому видові поняття норм Особливої частини не мають суперечити нормам Загальної частини, зміст яких становлять родові поняття.

Особливу роль у системі понять кримінального права виконують *категорії* – гранично широкі за обсягом фундаментальні поняття, які відображають і фіксують у своєму змісті найбільш суттєві властивості і найбільш широкий обсяг явищ (об'єктів) реальної дійсності [8, с. 251; 4, с. 240–241] у сфері кримінального права. До категорій кримінального права є підстави відносити такі: «закон про кримінальну відповідальність», «злочин» (поняття злочину – ст. 11 КК України), «склад злочину», «елементи складу злочину» («об'єкт», «об'єктивна сторона», «суб'єктивна сторона», «суб'єкт злочину»), «покарання», окремі види покарань та ін. З погляду логіко-гносеологічної природи і суті, ці категорії загалом не відрізняються від понять кримінального права. Відмінність полягає, головним чином, в обсязі узагальнення об'єктів (явищ) певної сфери реальної дійсності, що в них відображаються. Категорії кримінального права, асимілюючи в собі знання, що визначаються у поняттях цієї галузі – видових і родових – узагальнюють їх за предметною належністю, виокремлюють й акумулюють найбільш загальні та суттєві ознаки, що властиві відповідним кримінально-правовим явищам на рівні загального. До таких ознак можна віднести, наприклад, ознаки поняття злочину, якими відповідно до ст. 11 КК України є такі: злочин – це діяння «суспільно небезпечне», «кримінально-протиправне», «винне», «каране», «вчинене суб'єктом злочину». Саме ці ознаки мають бути притаманні кожному з видових понять, якими визначаються злочини, передбачені у відповідних статтях Особливої частини КК України. І навпаки, їх відсутність виключає можливість визнання цих діянь (хоча і передбачених у статтях КК України) як злочинів. Категорії і поняття перебувають у відносинах досить чіткої координації – категорії консолідують (об'єднують) певну сукупність понять кримінального права на підставі загальних і суттєвих ознак, притаманних всім об'єктам (явищам), що належать до одного і того самого (узагальненого) класу, які відображаються у цих поняттях, надають їм властивості логічної

узгодженості й несуперечливості як категоріально-понятійної системи. Категорії виконують важливу методологічну функцію: вони упорядковують всю сукупність кримінально-правових понять, забезпечують їхню систематизацію, лежать в основі побудови понятійних рядів кримінального права як логічної системи [9, с. 129]. Категорії надають можливість більш глибоко пізнати сутність об'єктів (явищ) у сфері кримінального права, їх відображення у кримінально-правових нормах, юридичних конструкціях, презумпціях, інших нормативно-правових утвореннях кримінального законодавства. Отже, категорії кримінального права мають надзвичайно важливе теоретичне і практичне значення, а тому являють собою неодмінний елемент системи понять кримінального права. Однак цей підхід поділяють не всі науковці. Деякі вважають, що юриспруденція (очевидно і кримінальне право також. – *М. П.*) майже не знає категорій, і лише таким як «правознавство», «право», «держава», що «культивуються у теорії держави і права, з великими труднощами можна присвоїти ранг категорій» [10, с. 90]. Наведена позиція, мабуть, ґрунтується на висловленому у минулому деякими науковцями погляді, згідно з яким категорії визнавалися формою (засобом) лише філософського пізнання, а не приватнонаукового, в сфері якого (зокрема у сфері правознавства. – *М. П.*) можна було вести мову лише про поняття [11, с. 87–94]. Хибність цього підходу очевидна: кожна з наук (не тільки філософія) у своєму розвитку та подальшому удосконаленні знань щодо свого предмета і поглибленої розробки системи понять здатна формувати широкі за обсягом узагальнення про предмет пізнання і на цій підставі формулювати наукові абстракції на рівні категорій. Тому обґрунтованим слід визнати твердження науковців, які визнають можливість і необхідність розробки категорій не лише в філософії [11, с. 87–94; 12, с. 103], а й у кожній науковій дисципліні, в юридичних загалом [9, с. 75–97, 129–145; 13, с. 113–119] і в науці кримінального права зокрема. Отже, категорії виступають надзвичайно важливим й обов'язковим елементом наукового пізнання в системі понять кримінального права.

Окрему групу понять кримінального права становлять *оціночні поняття*, наприклад, «особлива жорстокість» (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України), «сильне душевне хвилювання» (ст. 116 КК України), «істотна шкода» (ч. 1 ст. 364 КК України), «тяжкі наслідки» (ст. 236 КК України), «тероризування засуджених» (ст. 392 КК України) тощо. Ці та інші подібні поняття характеризуються недостатньою визначеністю, відсутністю чітких (формалізованих) ознак і критеріїв, які визначали б (уточнювали, конкретизували) їхній зміст та обсяг [14, с. 22–23; 15, с. 103–104; 16, с. 12–14; 17, с. 112–114]. Існування в кримінальному праві і законодавстві оціночних понять зумовлено об'єктивною необхідністю. Вони на відміну від понять «точного значення» відображають об'єкти (явища) реальної дійсності, що характеризуються складністю («аморфністю»), відсутністю достатньо чітких і виразних рис та властивостей, невизначеністю їхніх меж, міри й обсягу тощо. Тому поняття відносно вказаних об'єктів (явищ) не можуть бути сформульовані і викладені в тексті закону як поняття «точного значення» [18, с. 248–262]. Внаслідок цього з'ясування змісту й обсягу оціночних понять

завжди пов'язане з необхідністю застосування у кожному випадку *«процедури оцінки (оцінювання)»* відповідних конкретних явищ (об'єктів), що мають місце в реальній дійсності, за шкалою порядку «краще» – «гірше», «більше» – «менше», «хороший» – «поганий» та ін. Причому зміст вказаних понять, унаслідок їхньої невизначеності, завжди потребує конкретизації і уточнення з урахуванням особливих властивостей даного конкретного випадку [19, с. 68–74; 20, с. 87–91]. У зв'язку з цим використання зазначених понять у кримінальному законодавстві (у тексті закону) має бути по можливості обмежено, а їхнє застосування у кожному конкретному випадку потребує ретельного порівняльно-оціночного аналізу й ґрунтовної аргументації в актах застосування норм кримінального права, що необхідно для встановлення обмеження судової дискреції та можливих порушень кримінального законодавства й охоронюваних законом прав і свобод людини та громадянина в правозастосовній діяльності.

Надзвичайно важливе значення в законотворчій діяльності має визначення наукових правових понять і закріплення їх у словесній формі у тексті закону. Під визначенням *кримінально-правових понять слід розуміти логічну операцію, за допомогою якої розкривається зміст поняття, тобто вказуються і фіксуються суттєві і загальні (типові) його ознаки, властиві всьому класу (виду) об'єктів (явищ) реальної дійсності, що узагальнюються у понятті* [21, с. 163–165] і підлягають кримінально-правовому регулюванню. Досить часто визначення поняття називають *дефініцією* – коротке визначення поняття, що враховує всі суттєві ознаки явища або предметів, що відображаються в понятті. Визначення виконує важливі пізнавальні і практичні функції: воно дозволяє чітко обмежити клас (вид) явищ, що належать до предмета міркувань (предмета поняття); за його допомогою з'являються можливість однакового розуміння цього предмета всіма суб'єктами пізнання, що лежить в основі міжособистісного спілкування і взаємодії людей [6, с. 66].

Основним (класичним) видом визначення кримінально-правових понять є визначення їх через зазначення найближчої родової ознаки і видової відмінності (через найближчий рід і видову відмінність) [6, с. 66–67]. Наприклад, крадіжка – таємне викрадення чужого майна (ст. 186 КК України). Тут «викрадення чужого майна» (властиве як крадіжці, так і грабежу) – родова ознака, таємне (при крадіжці), а також відкрите викрадення (при грабежі) – видові відмінності. Але як слушно стверджують фахівці науки формальної логіки, далеко не всі поняття можуть бути визначені через рід і видову відмінність, що застосовується у кримінальному правотворенні. Досить розповсюдженим є такий специфічний *спосіб розкриття змісту понять (логічна операція), як опис суттєвих і загальних (типових) ознак цього поняття через їх перелік* [6, с. 75–76] (*перерахування*) і закріплення в словесній формі в тексті закону. Причому цей спосіб слід поділяти на два види. У першому з них перелік ознак поняття завершується узагальнювальною ознакою (терміном). Прикладом є опис ознак понять у кримінально-правових нормах, в яких визначаються готування до злочину (ч. 1 ст. 14 КК України), підбурювання до злочину (ч. 4

ст. 27 КК України), умисне знищення або пошкодження чужого майна, погроза знищення чужого майна загальнонебезпечним способом (ч. 2 ст. 194, ст. 195 КК України). У цих і інших подібних випадках узагальнююча ознака (термін) багато в чому визначає і властивості, притаманні видовим (частковим або конкретним) ознакам цього поняття, що вказані в кримінально-правовій нормі КК як альтернативні. Останні в свою чергу свідчать про властивості ознаки, яка описана узагальнюючим терміном.

Проте в більшості випадків у кримінальному правотворенні опис ознак поняття в законі не завершується узагальнюючою ознакою (терміном). Наприклад, у поняттях «тяжке тілесне ушкодження» (ст. 121 КК України), «катування» (ст. 127 КК України), «залишення в небезпеці» (ст. 135 КК України) тощо вказується лише перелік (перерахування) цих ознак. Але це не означає, що у вказаних випадках мають місце *відкриті (не завершені) переліки ознак понять*, що застосовуються в кримінальному законі. Ці переліки є завжди вичерпними (завершеними) чи абсолютними і не можуть доповнюватись іншими (новим) ознаками, не вказаними у законі. Дане рішення ґрунтується на фундаментальних і відправних положеннях кримінального права, згідно з якими 1) злочином визнається лише суспільно небезпечне діяння, що передбачене КК України (ч. 1 ст. 11); 2) підставою кримінальної відповідальності є вчинення особою суспільно небезпечного діяння, яке містить склад злочину, передбаченого КК України (ч. 1 ст. 2). З цього випливає, що перелік суспільно небезпечних діянь, що визнаються злочинами і за вчинення яких передбачена в КК України кримінальна відповідальність, є вичерпним. Отже, і перелік ознак (які відображають фактичні, соціальні та юридичні властивості відповідних об'єктів [явищ] реальної дійсності), притаманних цим діянням та передбачених у змісті кримінально-правових понять як елементи норм кримінального права, є вичерпним і не може свавільно доповнюватися новою ознакою, не передбаченою законом. Рішення, що пропонується, має важливе теоретичне та практичне значення і має обов'язково ураховуватися як у законотворчій, так і в правозастосовній діяльності. Інший підхід буде означати безпідставне розширення меж кримінальної відповідальності, порушення заборони застосування закону про кримінальну відповідальність за аналогією (ч. 4 ст. 3 КК України) і, в кінцевому рахунку, порушення принципів верховенства права і законності у кримінальному судочинстві.

При розкритті в законі змісту правових понять і формулюванні кримінально-правових дефініцій необхідно дотримуватись розроблених формальною логікою правил визначення понять. Основними з них, що мають особливо важливе значення для забезпечення якості і досконалості закону про кримінальну відповідальність, є такі: 1) визначення повинно бути співмірним; 2) воно має бути ясним і чітким. *Співмірність визначення поняття* припускає, що визначуване (те, що визначається) і визначальний вираз мають бути рівними один одному і при цьому визначальний вираз не може бути занадто широким і занадто вузьким за обсягом [6, с. 76–78]. Це означає, що визначення має містити всі

суттєві загальні (типові) ознаки, об'єктивно властиві (іманентні) всьому класу (множині) явищ, що відображаються в понятті (у його змісті та обсязі) і відбивають його сутність. Ось чому вказані ознаки набувають у кожному конкретному випадку значення обов'язкових для цього поняття і тому при визначенні в законі підлягають обов'язковому включенню до змісту визначення (дефініції). Це правило розповсюджується на визначення всіх видів понять: видових, родових (за винятком оціночних) і на категорії. У зв'язку з цим не можна погодитися з пропозиціями окремих науковців, висловленими на науково-практичних конференціях, присвячених проблемам розробки проекту нової редакції КК України (жовтень 2019 р., м. Львів, м. Харків) щодо визначення в проекті закону поняття (категорії) «злочин» без вказівки (на відміну від чинного КК України) на таку його ознаку, як «суспільна небезпечність діяння». Автори цієї пропозиції не беруть до уваги, що злочин – це не тільки правове, але і соціальне (соціально-правове) явище. Тому ознака «суспільна небезпечність діяння» відображає головним чином соціальну сутність злочину, його шкідливість, уразливість для благ і цінностей суспільства і виконує при цьому надзвичайно важливі функції, без урахування яких майже неможливо об'єктивно і в повному обсязі з'ясувати і розв'язувати низку суто *юридичних проблем*, що мають важливе кримінально-правове значення. Зокрема, на підставі процедури оцінки суспільної небезпечності діяння вирішуються питання щодо його *криміналізації* і визнання злочином. З урахуванням ступеня суспільної небезпечності діяння здійснюється *пеналізація*, тобто встановлення в законі за вчинення цього діяння певного виду і міри покарання. Указана соціальна властивість діяння лежить в основі класифікації злочинів, відмежування злочинних діянь від незлочинних, призначення справедливого покарання за вчинений злочин [22, с. 1272–1273]. Отже, підхід до визначення в законі аналізованої категорії «злочин» є неприйнятним, оскільки сформульоване подібним чином поняття не містить в своєму змісті всіх суттєвих і обов'язкових ознак явища (об'єкта), що відображається в даному понятті. Через це воно є необґрунтовано обмеженим, однобічним, тобто «занадто вузьким за обсягом». Тому при визначенні в проекті закону поняття «злочин» ознака «суспільна небезпечність діяння» має бути включена до його змісту як обов'язкова (конститутивна).

За тих же самих підстав не можна погодитися з трактуванням понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки», якими визначаються суспільно небезпечні наслідки службових злочинів (статті 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України в примітках № 3 та № 4 до ст. 364 КК України в редакції Закону № 1201-VII від 13.05.2014 р.). Цим Законом вказані оціночні поняття, визначені із застосуванням лише однієї ознаки – матеріальної шкоди, що обчислюється у кратних розмірах неоподаткованих мінімумів доходів громадян (відповідно, в сто і більше разів, і у двісті п'ятдесят і більше разів). Але тут слід, безумовно, урахувати, що примітка в КК України – це елемент кримінально-правової норми, який не може суперечити іншому його елементу і зокрема диспозиції цих норм. Проте в останніх суспільно небезпечні діяння відповідних службових злочинів

визнаються як такі, що заподіюють істотну шкоду широкому колу суспільних відносин як об'єктам кримінально-правової охорони – охоронюваним законом правам, свободам та інтересам громадян або державним чи громадським інтересам, або інтересам юридичних осіб, а не тільки відносинам власності і майновим інтересам. Отже, вказаним законодавчим визначенням понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» у примітках № 3 та № 4 до ст. 364 КК України фактично декриміналізовано значну кількість суспільно небезпечних діянь, що вчиняються службовими особами, в тому числі й ті, що заподіюють істотну (а у низці випадків і тяжку) шкоду життю та здоров'ю людини, її честі, гідності і недоторканності, що визнаються найвищою соціальною цінністю (ст. 3 Конституції України). Таким чином, визначення понять «істотна шкода» і «тяжкі наслідки» в примітках № 3 та № 4 до ст. 364 КК України за обсягом є занадто вузькими і тому мають бути змінені в порядку визначення цих понять у редакції КК України від 05.04.2001 р. «Істотною шкодою у статтях ... КК України, якщо вона полягає у заподіянні матеріальних збитків, вважається така шкода, яка в сто і більше разів перевищує неоподаткований мінімум доходів громадян». «Тяжкими наслідками у статтях ... КК України, якщо вони полягають у заподіянні матеріальних збитків, вважаються такі, які у двісті п'ятдесят і більше разів перевищують неоподаткований мінімум доходів громадян».

Якість, чіткість і повнота визначень кримінально-правових понять у законі багато в чому залежать від рівня розробленості і якості *термінології* даної галузі права, що має особливості, обумовлені як предметом регулювання даної галузі права, так і її структурою та змістом. *Термінологія кримінального права – це система юридичних термінів як особливих знакових мовних одиниць, за допомогою яких у тексті закону в словесній формі описується (фіксується) зміст понять (категорій), що виступають структурними елементами кримінального права: правових норм, інститутів, юридичних конструкцій, презумпцій, інших нормативно-правових утворень. Термін (від латин. *terminus* – межа, грань, край) кримінального права являє собою слово або словосполучення, які позначають відповідні поняття норм або інших структурних елементів кримінального права.* Отже, основною складовою (своєрідною «цеглиною») терміна є слово як первинна й основоположна одиниця мови людини. Проте не кожне слово є терміном, а лише те, яке чітко позначає певне поняття кримінального права і слугує лінгвістичним засобом визначення його змісту й обсягу [23, с. 38–59; 24, с. 59–68]. В окремих випадках термін, що безпосередньо співвідноситься з поняттям у структурному відношенні, складається з двох чи більше слів (словосполучення). Однак ці слова у такому разі становлять єдиний мовний комплекс, вони не застосовуються окремо одне від одного, наприклад, «істотна шкода», «умисне тяжке тілесне ушкодження», «погроза вбивством». У своїй єдності ці слова мають єдину суть і одне (єдине) значення, оскільки позначають одне поняття [25, с. 9–26].

Терміни характеризуються такими показниками, як «смісл» і «значення», що слугують лінгвістичними засобами розкриття змісту сутності понять

(категорій) і встановлення їхнього обсягу. Вони (терміни) мають бути однозначними, чітко співвідноситися з поняттями, які вони позначають у тексті закону, і не повинні залежати від контексту [26, с. 28–36]. Без смислової однозначності термін втрачає свої властивості самостійної семантичної одиниці і тому стає залежним від контексту. Це загалом значно погіршує лінгвістичну визначеність правового тексту і, відповідно, формулювання в ньому нормативно-правових складових елементів кримінального права [23, с. 136–141].

Термін (як слово чи словосполучення) має важливе *комунікативне значення*, він є носієм інформації, яка адресована певним особам, і має бути розрахованим на сприйняття ними цієї інформації (бути доступною). Тому у змісті терміна можуть використовуватися лише слова *природної мови*. Кримінальне право не може здійснювати регулятивну функцію шляхом використання *штучної мови* (наприклад, як у хімії, фармакології тощо), якою володіє лише обмежене коло осіб. Кримінальний закон має бути простим, зрозумілим і доступним кожній особі (невизначеному колу осіб), зокрема і тим, хто не має спеціальної юридичної підготовки. У зв'язку з цим основу термінології кримінального права мають становити слова, словосполучення, звороти звичайної літературної мови [13, с. 130–134]. Отже, цілком природно, що більшість термінів кримінального права в основі своїй мають загальноживані слова («життя», «здоров'я», «честь», «гідність», «статевая свобода», «статевая недоторканність» та ін.) і для з'ясування їхнього смислу й значення не потрібне додаткове чи спеціальне тлумачення. Таким чином, основу термінології кримінального права становлять *«загальноживані слова чи словесні комплекси»*.

Поряд із цим у системі термінів кримінального права значна їхня кількість являє собою *спеціальні терміни*. Переважна більшість із них є *спеціальними термінами кримінального права*: крадіжка, шахрайство, вбивство, бандитизм тощо. Їхній смисл та значення і, відповідно, зміст та обсяг понять (категорій), що вони позначають, розкривається (описується) у законодавчих визначеннях – у дефініціях. Дефінітивні норми (їх більшість у чинному КК України) надають можливість достатньо чітко й повно визначати в тексті закону суть і зміст його структурних елементів і таким чином відображати в ньому відповідне коло (обсяг) явищ реальної дійсності (суспільно небезпечних діянь), що підлягають кримінально-правовому регулюванню.

До спеціальних термінів кримінального права належать також юридичні терміни іншої галузевої належності: цивільного, фінансового, адміністративного, екологічного права тощо, які мають нормативно-правовий характер і формальну визначеність у чинному галузевому праві. Крім того, спеціальними є також терміни в галузі техніки й науки (різних її галузей). У цих випадках кримінальне право, так би мовити, «запозичує» термінологію інших галузей знань і включає їх у свій понятійний апарат. Обумовлено це тим, що реалізація кримінальним правом його функцій – перш за все охоронної, пов'язана з об'єктивною необхідністю включення (залучення) до його змісту певних термінів іншої галузевої належності, що відображають ті чи інші сфери соціального

буття, захист яких від злочинних посягань є завданням кримінального права. Визначення термінів, встановлення змісту й обсягу відповідних понять у подібних випадках необхідно здійснювати залежно від їхнього трактування за галузевою належністю (якщо інше не встановлено в законі про кримінальну відповідальність).

Основними вимогами (параметрами) якості, яким мають відповідати юридичні терміни, що застосовуються в тексті закону про кримінальну відповідальність при визначенні понять кримінального права в його нормах та інших нормативно-правових утвореннях, є такі:

1. Терміни виступають специфічними знаковими мовними одиницями (словами), що використовуються у тексті нормативно-правового акта як лінгвістичний засіб для опису (фіксування) кримінально-правових понять і категорій у змісті кримінального права.
2. Терміни логічно та жорстко співвідносяться з поняттями і категоріями кримінального права, чітко й адекватно відображають їхній зміст та обсяг. Саме терміни дають можливість з'ясувати зміст понять (категорій) і встановити суттєві ознаки та обсяг відповідних об'єктів (явищ) реальної дійсності, на врегулювання яких розрахована та чи інша норма кримінального закону.
3. Термін виконує важливу *номінативну функцію* – він дає назву (найменування) поняттю, тим самим забезпечує надання йому предметного характеру і включає його в термінологічну систему кримінального права як елемент його понятійного апарату.
4. Терміни кримінального права характеризуються смисловою однозначністю, семантичною жорсткістю, позбавлені за смыслом і значенням експресії, а тому слугують специфічними знаковими одиницями, що достатньо чітко й повно концентрують в узагальненому вигляді гранично високий рівень знань (інформації) про відповідні кримінально-правові явища (злочин та покарання у багатьох і різних формах та видах їхнього прояву).
5. Неприпустимо позначати у КК України – в єдиній термінологічній системі (єдиному термінологічному полі) одні й ті самі поняття різними термінами, а різні поняття – одними й тими самими термінами або термінами, які близькі чи збігаються за лексичною формою і звучанням (слова омоніми, пароніми). Ці термінологічні недоліки погіршують якість закону і викликають складнощі при його тлумаченні та застосуванні.
6. Терміни за їх смыслом і значенням повинні мати предметний характер – позначати відповідні поняття (видові чи родові), що відображають певні об'єкти (явища) реальної дійсності. Звідси випливає, що не можуть застосовуватися при формуванні термінів алегорії, метафори та метонімії, які не мають чітко вираженого предметного змісту.
7. Терміни мають виконувати надзвичайно важливу комунікативну функцію. Тому мова (слово чи комплекс слів), як першооснова терміна у кримінальному праві, має бути природною, чіткою, зрозумілою і доступною для розуміння. При цьому повинні виключатися слова «штучної мови», слова іншомовного походження (за наявності аналогів у державній мові), нечіткі та розмиті терміни. Не може допускатися у тексті закону синонімія, полісемічність, дублетність, тавтологія, оскільки внаслідок цього порушується жорсткий та однозначний зв'язок між термінами і поняттями, що призначені

позначати ці поняття, чим також погіршується якість закону про кримінальну відповідальність.

Термінологія, що застосовується у кримінальному законотворенні, в цілому відповідає переліченим вимогам. Проте у низці випадків терміни, за допомогою яких визначаються кримінально-правові поняття і описуються ознаки конкретних складів злочинів, мають певні хиби і тому погіршують якість закону про кримінальну відповідальність, через що його норми не у всіх випадках можуть тлумачитися однозначно, що є причиною не тільки складнощів, а й помилок у правозастосуванні. Так, в окремих статтях КК України *одним і тим же терміном* нерідко позначаються *різні поняття*, наприклад «істотна шкода» – у ч. 2 ст. 11 і в ч. 2 ст. 182, ч. 1 ст. 248, ч. 1 ст. 364, ч. 1 ст. 425; «тяжкі наслідки» – у ст. 236 і в ч. 2 ст. 245, ст. 248, ч. 2 ст. 364. Іноді *різні терміни*, включені в норми КК України, позначають фактично одне і те ж поняття: «шкода» – у статтях 364, 364¹, 365, 365¹, 367, а також у статтях 185, 186, 189, 190 і «матеріальна шкода» (збитки) – у статтях 222, 229 або «майнова шкода» в ст. 192, ч. 2 ст. 265, ч. 2 ст. 265¹. Мають місце також випадки, коли *різні за змістом поняття позначаються термінами, назва яких має між собою значну схожість (слова омоніми, пароніми)*: «істотна шкода» – в статтях 364-364¹, 365, 365², 367 КК України і «значна шкода» – в статтях 361–363¹ КК України. В усіх наведених недоліках, причиною яких є «термінологічна недостатність» (як об'єктивне явище), або в окремих випадках – певні вади законодавчої техніки, терміни втрачають важливу їх якість – чітку визначеність, суворе співвідношення із поняттями, які вони призначені позначати, й отже, стають залежними від контексту. Те ж явище ми спостерігаємо і тоді, коли в законі вживається кілька термінів, що позначають два або більше понять, які закріплюють ознаки одного і того ж злочину й співвідносяться між собою як «рід» і «вид». Наприклад, «розповсюдження» предметів порнографічного характеру очевидно включає також і їх «збут», через що вживання в диспозиції ст. 301 КК України терміна «збут» поряд з терміном «розповсюдження» можна визнати зайвим. Невиправданою є також практика останніх років визначення в законі кримінально-правових понять, наприклад, «згвалтування» (ст. 152 КК України), ознак складів злочинів із застосуванням слів іноземних мов або спеціальної лексики, наприклад, «анальне проникнення», «використання геніталій» тощо, роз'яснення змісту яких відсутнє навіть у сучасних українських словниках іноземних слів і міститься лише в спеціальній (медичній) літературі. Безумовно, вказані порушення правил законодавчої техніки, зокрема визначення кримінально-правових понять, є суттєвою перешкодою формування правосвідомості громадян, ставить під сумнів можливість усвідомлення ними кримінально-правових заборон і приписів, установлених у законі в повному їх обсязі.

Кримінальний кодекс містить і низку термінів, які вживаються в багатьох нормах і тому носять, так би мовити, «наскрізний» характер (наприклад, «насильство», «фізичне насильство», «загроза насильством», «обман», «зловживання довірою» та ін.). Вони закріплюють поняття, що мають у всіх

випадках один і той же зміст безвідносно до того, в яку з кримінально-правових норм вони включені. При цьому смислове їх значення законом не встановлене. Як наслідок – неоднакова їх інтерпретація у правозастосовній практиці стосовно різних злочинів. Нарешті, при формулюванні кримінально-правових норм використовуються і розпливчасті терміни, наприклад, «забруднення моря», «забруднення атмосферного повітря», «втягнення у злочинну діяльність» тощо, позбавлені чіткості у визначенні обсягу явищ, які вони призначені відображати.

При формулюванні кримінально-правових норм доцільно уникати оціночних понять, а якщо це об'єктивно неможливо, надавати повний перелік ознак, що складають зміст такого поняття (наприклад, ознаки понять «умисне вбивство, вчинене з особливою жорстокістю», а також «способом, небезпечним для життя багатьох осіб» (п. 4, п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України) оптимально розкрито в п. 8 та п. 9 постанови Пленуму Верховного Суду України № 2 від 07.02.2003 р. «Про судову практику в справах про злочини проти життя та здоров'я осіб»). Удосконалення юридичної термінології – важливий засіб забезпечення точності і якості кримінального закону. У нормах Особливої частини КК має бути чітко і лаконічно сформульовано ознаки відповідних злочинів, забезпечено сувору відповідність термінів тим поняттям, які вони позначають, унеможливлено розпливчасті та неоднозначні терміни, необхідно реалізувати принцип «єдності термінології». Слід виключити з норм КК видові терміни, якщо для характеристики одного й того ж злочину чи його ознак у законі вжито термін більш високого рівня узагальнення – родового порядку.

Правильному застосуванню кримінально-правових норм сприяло б також роз'яснення в законі (у Загальній частині КК, наприклад, в окремому розділі або додатку до КК України) термінів, що вживаються в багатьох статтях Особливої частини КК України, мають однаковий зміст та значення і відображають одні й ті ж правові поняття.

Висновки. Розглянуті в статті проблеми наукових понять та юридичної термінології, їх аналіз і сформульовані пропозиції спрямовані в цілому на удосконалення законотворчої діяльності з розробки і прийняття якісних за формою і довершених за змістом законів про кримінальну відповідальність. Правові поняття і юридична термінологія – органічно пов'язані між собою феномени кримінального права – становлять собою специфічно обумовлені предметом правового регулювання логіко-юридичні і лінгвістичні засоби відображення і закріплення в словесній формі в змісті законів про кримінальну відповідальність (в їх нормах, юридичних конструкціях, інших нормативно-правових утвореннях) явищ (об'єктів) реальної дійсності, що підлягають кримінально-правовому регулюванню. Чим глибше розроблені правові поняття, чим досконаліша є юридична термінологія, яка використовується в тексті закону, тим якіснішим є позитивне право, яке має бути об'єктивно здатним оптимально регулювати суспільні відносини в сфері кримінального права.

Акцентується увага на необхідності дотримання в кримінальному законотворенні розглянутих правил визначення наукових правових понять та категорій і закріплення їх в змісті закону, а також розроблених та запропонованих вимог, що висуваються до якості юридичних термінів, які застосовуються в правових текстах.

Список літератури

1. Ковальов М. И. О роли научных понятий в уголовном праве и криминалогии. *Правоведение*. 1980. № 5. С. 56–58.
2. Войшвило Е. К. Понятие как форма мышления: логико-гносеологический анализ. Москва : Изд-во МГУ, 1989. 239 с.
3. Конверский А. Е. Логика традиционная и современная : учеб. пособие. Москва : Идея-Пресс, 2010. 380 с.
4. Кондаков Н. И. Логический словарь-справочник. Москва : Наука, 1976. 721 с.
5. Кириллов В. И. Старченко А. А. Логика : учебник для юрид. вузов. Изд. 5-е перераб. и допол. Москва : Юрист, 1999. 256 с.
6. Тітов В. Д., Цалін С. Д., Невельська-Гордєєва О. П. та ін. Логіка : підручник для студ. вищих навчальних закладів / за заг ред В. Д. Тітова. Харків : Право, 2005. 208 с.
7. Цалін С. Д. Логічний словник-довідник : 4-те вид., випр. і доп. Харків : Факт, 2006. 400 с.
8. Философский энциклопедический словарь. Москва : Сов. энцикл., 1983. 840 с.
9. Васильев А. М. Правовые категории. Методологические аспекты разработки системы категорий теории права. Москва : Юрид. лит., 1976. 264 с.
10. Бойко А. И. Язык уголовного закона и его понимание : монография. Москва : Юрлитинформ, 2010. 320 с.
11. Готт В. С., Семенов Э. П., Урсул А. Д. Категории современной науки (становление и развитие). Москва : Мысль, 1984. 268 с.
12. Розенталь М. М. О характере развития философских категорий. *Коммунист*. 1972. № 13. С. 103–115.
13. Бабаев В. П. Советское право как логическая система : учеб. пособие. Москва : Акад. МВД СССР, 1978. 212 с.
14. Шапченко С. Д. Оценочные признаки в составах конкретных преступлений : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Киев, 1988. 24 с.
15. Кобзева Е. В. Теория оценочных признаков в уголовном законе. Москва : Юрлитинформ, 2009. 264 с.
16. Питецкий В. В. Оценочные понятия в советском уголовном праве : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. Свердловск, 1979. 20 с.
17. Косович В. М. Оцінювання й оцінки у національному та міжнародному правозахисті. Львів : Світ, 2006. 251 с.
18. Панов Н. И. Оценочные понятия: методологические аспекты исследования и применения в уголовном праве. *Проблемы методологии науки криминального права* : избр. наук. пр. / уклад. Г. А. Анисимов, В. В. Гальцова ; передмова О. В. Петришина, В. І. Борисова. Харків : Право, 2018. С. 248–262.
19. Ковалев М. И. Оптимальное соотношение формального и оценочного в уголовном законе. *Советское государство и право*. 1973. № 11. С. 68–74.
20. Фролов Е. А., Питецкий В. В. Гарантии законности и оценочные понятия в уголовном праве. *Советское государство и право*. 1976. № 6. С. 87–91.
21. Конверський А. Е. Логіка : підруч. для студ. юрид. ф-тів. Київ : Центр учбової літератури, 2008. 304 с.
22. Панов М. І., Харитонов С. О. Суспільна небезпечність діяння – фундаментальна ознака поняття «кримінальне правопорушення». *Юридичний вісник України*. 22 листоп. – 5 груд. 2019 р. № 47–48. С. 16–17.

23. Любченко М. І. Юридична термінологія: поняття, особливості, види : монографія. Харків : ТОВ «Видавництво Права Людини», 2015. 280 с.
24. Язык закона / под ред. А. С. Пиголкина. Москва : Юрид. лит., 1990. 192 с.
25. Квитко И. С. Термин в научном документе. Львов : Высшая школа, 1976. 125 с.
26. Губаева Т. В. Язык и право. Москва : Норма, 2004. 160 с.

References

1. Kovalov, M.I. (1980). O roli nauchnykh ponyatiy v ugovnomn prave i kriminalologii. *Pravovedeniye*, 5, 56–58 [in Russian].
2. Voyshvilo, E.K. (1989). Ponyatiye kak forma myshleniya: logiko-gnoseologicheskii analiz. Moscow: Izd-vo MGU [in Russian].
3. Konverskiy, A.E. (2010). Logika traditsionnaya i sovremennaya. Moscow: Ideya-Press [in Russian].
4. Kondakov, N.I. (1976). Logicheskii slovar-spravochnik. Moscow: Nauka [in Russian].
5. Kirillov, V.I., Starchenko, A.A. (1999). Logika. Moscow: Yurist [in Russian].
6. Titov, V.D, Tsalin, S.D., Nevelska-Hordeieva, O.P. et al. (2005). Lohika. V.D. Titov (Ed.). Kharkiv: Pravo [in Ukrainian].
7. Tsalin, S.D. (2006). Lohichniy slovnyk-dovidnyk. Kharkiv: Fakt [in Ukrainian].
8. Filosofskiy entsiklopedicheskii slovar. (1983). Moscow: Sov. Entsikl. [in Russian].
9. Vasilyev, A.M. (1976). Pravovyye kategorii. Metodologicheskiye aspekty razrabotki sistemy kategoriy teorii prava. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].
10. Boyko, A.I. (2010). Yazyk ugovnogo zakona i ego ponimaniye. Moscow: Yurlitinform [in Russian].
11. Gott, V.S., Semenyuk, E.P., Ursul, A.D. (1984). Kategorii sovremennoy nauki (stanovleniye i razvitiye). Moscow: Mysl [in Russian].
12. Rozental, M.M. (1972). O kharaktere razvitiya filosofskikh kategoriy. *Kommunist*, 13, 103–115 [in Russian].
13. Babayev, V.P. (1978). Sovetskoye pravo kak logicheskaya sistema. Moscow: Akad. MVD SSSR [in Russian].
14. Shapchenko, S.D. (1988). Otsnochnyye priznaki v sostavakh konkretnykh prestupleniy. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiyev [in Russian].
15. Kobzeva, E.V. (2009). Teoriya otsnochnykh priznakov v ugovnom zakone. Moscow: Yurlitinform [in Russian].
16. Pitetskiy, V.V. (1979). Otsnochnyye ponyatiya v sovetskom ugovnomn prave. *Extended abstract of candidate's thesis*. Sverdlovsk [in Russian].
17. Kosovych, V.M. (2006). Otsiniuvannia y otsinky u natsionalnomu ta mizhnarodnomu pravozakhysti. Lviv: Svit [in Ukrainian].
18. Panov, N.I. (2018). Otsnochnyye ponyatiya: metodologicheskiye aspekty issledovaniya i primeneniya v ugovnomn prave. *Problemy metodologii nauky kryminalnoho prava: vybr. nauk. pr.* Anisimov, H.A., Haltsova, V.V. (Eds.). Kharkiv: Pravo, 248–262 [in Russian].
19. Kovalev, M.I. (1973). Optimalnoye sootnosheniye formalnogo i otsnochnogo v ugovnom zakone. *Sovetskoye gosudarstvo i pravo*, 11, 68–74 [in Russian].
20. Frolov, E.A., Pitetskiy, V.V. (1976). Garantii zakonnosti i otsnochnyye ponyatiya v ugovnomn prave. *Sovetskoye gosudarstvo i pravo*, 6, 87–91 [in Russian].
21. Konverskiy, A.E. (2008). Lohika. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian).
22. Panov, M.I., Kharytonov, S.O. (2019). Suspilna nebezpechnist diiannia – fundamentalna oznaka poniattia «kryminalne pravoporushennia». *Yurydychnyi visnyk Ukrainy*, 47-48, 16–17 [in Ukrainian].
23. Liubchenko, M.I. (2015). Yurydychna terminolohiia: poniattia, osoblyvosti, vydy. Kharkiv: TOV «Vydavnytstvo Prava Liudyny» [in Ukrainian].
24. Pigolkin, A.S. (Ed.). (1990). Yazyk zakona. Moscow: Yurid. lit. [in Russian].
25. Kvitko, I.S. (1976). Termin v nauchnom dokumente. Lvov: Vysshaya shkola [in Russian].
26. Gubaeva, T.V. (2004). Yazyk i pravo. Moscow: Norma [in Russian].

Панов М. І., Doctor of Law, Full Professor, Head of the Department of Criminal Law No. 2, Yaroslav Mudryi National Law University, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine, Ukraine, Kharkiv.

e-mail: criminallaw2v@gmail.com ; ORCID 0000-0002-6323-6489

Scientific concepts and legal terminology and their role in criminal law

The article is devoted to the analysis of scientific concepts and legal terminology of criminal legislation, the identification of their relationship and role in lawmaking in the development and adoption of quality in form and perfect in content laws on criminal liability. The logical structure of criminal law concepts (content and volume) and their industry types are considered: specific, generic, evaluative concepts and categories as fundamental concepts of law; developed the basic rules for their determination and consolidation in the text of the law. The basic requirements (quality parameters) that are presented to legal terms are identified, with the help of which the law on criminal liability defines legal concepts that comprise the content of legal norms, legal structures and other legal formations that are components of this law. The proposals aimed at improving the form and content of criminal law are formulated.

The problems of scientific concepts and legal terminology considered in the article, their analysis and formulated proposals are aimed, as a whole, at improving legislative activity on the development and adoption of high-quality criminal-law forms in form and perfect in content. Legal concepts and legal terminology - organically interconnected phenomena of criminal law – are specifically logical and linguistic means of displaying and consolidating verbally in criminal liability laws (in their norms, legal structures, other regulatory legal conditions) subject to legal regulation formations) of phenomena (objects) of reality that are subject to criminal law regulation. The deeper the legal concepts are developed, the more perfect the legal terminology used in the text of the law, the better the positive law, which should be objectively capable of optimally regulating public relations in the field of criminal law.

Keywords: criminal liability law; criminal law; concept of criminal law; categories of criminal law; definition of criminal law concepts; terminology of criminal law.

Рекомендоване цитування: Панов М. І. Наукові поняття і юридична термінологія та їх роль у кримінальному законотворенні. *Проблеми законності*. 2020. Вип 149. С. 136–153. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.202255>.

Suggested Citation: Panov, M.I. (2020). Naukovi poniattia i yurydychna terminolohiia ta yikh rol u kryminalnomu zakonotvorenni [Scientific concepts and legal terminology and their role in criminal law]. *Problemy zakonnosti – Problems of Legality, issue 149, 136–153*. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.149.202255> [in Ukrainian].

Надійшла до редколегії 01.05.2020 р.